

## HALK KÜLTÜRÜMÜZDE KEKLIK MOTİFİ VE ÇUKUROVA'DAN ÖRNEKLER

A. Esat Bozyiğit

Bilimsel adı "Perdix" olan keklük, kuşlar sınıfının, tavukgiller takımının, sülüngiller familyasından bir kuştur. Kahverengimsi, başında uzunlamasına sarı, gri renkli, sırtında enine pas kızılı çizgiler bulunur. Uzunluğu 26 cm'dir. Vücudu uzuncadır. Orta uzunlukta yanlardan basılmış kubbeli gagası ve yuvarlak kanatları vardır. Parmakları da çıplaktır. Boz Keklik, Çil Keklik, Taş Kekliği de denilen Kırmızı Kekliğin, Beyaz Keklik, Kum Kekliği, Şam Kekliği gibi türleri vardır. En tanınmış türü ise Dağ Kekliği adı da verilen Kınalı Kekliktir.

Çukurovalı ünlü şair KARACAOĞLAN, bir şiirinde gördüğü güzeli şöyle tanımlıyor:

Kınalı keklük gibi oynar sekersin Tor  
kuş gibi ağzın ağzın bakarsın Beni  
görünce de kaşın yıkarsın Gül, kara  
zülfüne kurban olduğum

Bütün Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da yerde yaşayan ve makbul bir av kuşu olan keklük, Türkiye'de özellikle Fırat ve Dicle yöresinde, Güney Toroslar'da, Güneybatı Anadolu'da çok bulunur.

Kurak, çıplak, çok kuru dağ yamaçlarındaki çalılık, özellikle otla kaplı sahalarda, kayalı, güneşli ormanlarda yaşarlar. Üreme mevsimi dışında birçok keklük ailesi sürüler halinde bir arada bulunurlar.

Bir Eskişehir Türküsü, keklük sürülerinden şöyle söz ediyor:

Kayada keklük alayı Döner dolayı  
dolayı Gerdanı altın alayı  
Uyanınca mahmur ela gözlüm sen  
uyan

Kayada keklik yuvası Ayağında  
var kınası Çektiğim hep aşk  
belası Uyanınca mahmur ela  
gözlüm sen uyan

ERCİŞLİ EMRAH, "Kekliğin" redifli bir Türkü'sünde şunları  
söylüyor keklik için:

Sabah seherinde bağlar küncünde  
Öter sesi gelir güzel kekliğin Çok  
âşğın al kanına belendi Öter sesi gelir  
güzel kekliğin

Güneyinde kuzeyinde durmalı Bir  
tuğu tarlanı tora salmalı Mor mavi  
çağmanlı siyah çalmalı Yanında  
yavrusu güzel kekliğin

Benim yârim samur kürke büründü  
Yürüdükçe etekleri süründü Sefil  
Emrah, kara bağrım delindi Yetince  
çağına güzel kekliğim

KARACAOĞLAN ise bir Koşma'sında şöyle diyor bir çift keklik  
için:

Bir çift keklik gördüm sıra çekilmiş  
Eşinden ayrılmaz seker ikisi Taramış  
zülfünü gerdana dökmüş İnci ile  
mercan dizer ikisi

Birini benzettim yavru şahine  
Birini benzettim aynı doğana  
Emsali gelmemiş devr-i cihana El  
göğüste hizmet eder ikisi

Birini benzettim bahçe gülüne  
Birini benzettim selvi dalına  
Dividin kalemin almış eline  
Hünkâra arzıhal yazar ikisi

Karac'oğlan der ki ilden illere  
Akam gidem boz bulanık sellere  
Gövel ördek gibi gölden göllere  
Çırpına çırpına yüzer ikisi

Keklikler, bitkisel ve hayvansal gıdalar olarak beslenirler. Suya sürüler halinde giderler. Önce suyun 50-100 metre yakınlıklarına uçarlar, etrafı iyice kolaçan edip bir tehlike olmadığına inandıkları zaman suya yaklaşır ve suyu hep bir araya sıkıştırarak ve tavuklar gibi gagalarını suya daldırıp sonra başlarını yukarıya kaldırarak içerler.

Kışı birlikte geçiren keklikler, şubat ayı gelince çift çift ayrılırlar. Bu eş seçme zamanları kekliklerin en kavgacı oldukları zamandır.

İçel'de Cavit ERDEN'den derlenen "Keklik Mengisi" adlı Halk Oyunu'nun Türküsü şöyle:

#### KEKLİK MENGİSİ

Keklik olsam yuva yapsam  
Ben de bağlara bağlara Ben  
yârimi alsam kaçsam Yüce  
dağlara dağlara

Yüce dağ başının vay vay  
Karı ben olsam vay vay  
Yârim çiçek olsa vay vay  
Arı ben olsam vay vay

Yüce dağ başında vay vay  
Kar bucağ bucağ vay vay  
Yarimin belinde vay vay  
Tabanca bıcağ vay vay

Keklik yavrusuna palaz adı veriliyor. GÜLNARLI ÂŞIK CEMALİ  
bir "KEKLİK DESTANI" yazmış. Şöyle:

#### KEKLİK DESTANI

Gönül müpteladır bilmem nesinden  
Misli görülmedik palaz olmalı Üç  
dirhem ot yer tüfenk sesinden Aklı  
ayrılmadık palaz olmalı

Barçın yaylasından olmalı nesli Çifte  
hıncırıklı kabaca sesli İbrahim Paşa  
ünlü, devlet nefesli Gönlü yorulmadık  
palaz olmalı

Bir doğan mıdıkl şahin suratlı İngiliz  
marifetli, Moskof inatlı Seyrek alalı,  
sarkak kanatlı Daha gönlü yorulmadık  
palaz olmalı

Cemali'nin derdi cümleden aşkın Bir  
çatal imanlı, kaşları düşkün Gözleri  
gücücük kendisi coşkun Akıp  
durulmadık palaz olmalı

CEMALİ, yukarıda tarif ettiği şekilde Ermenek'ten bir arkadaşından bir palaz istemiş, o da istediği şekilde bir palaz göndermiş. Fakat palazı getiren adam yolda bir çadırda yatmış, orada palazı habersizce kafesten çıkarmışlar, yerine bir dişi tülek keklik koymuşlar. Bu adam bunu götürüp Cemalî'ye teslim etmiş. Bir dişi tülek kekliği gören CEMALİ, şu aşağıdaki destanı söylemiş:

Benim böyle tecellimden olmalı  
Göndermişler sarı saçlı bir gelin  
Kendim gidip bir erkeğin bulmalı  
Yine geldi inci dişli bir gelin

Erkek derler hem temeli binası  
Yumurtadan kız doğurmuş anası  
Daha bozulmamış ellerinin kınası  
Cins yerinden ağır başlı bir gelin

Aslını sorarsan kuşu kaşından Dişi  
tülektir şüphe etmem yaşından Birkaç  
nikâh geçmiş başından Boyu usul kaşı  
kara bir gelin

Âlem bize hile etmiş yerinden  
Cemalî'nin ateş tuttu serinden  
Bir dişiyi ayırmışlar erinden  
Durmaz ağlar gözü yaşlı bir gelin

Keklik, mani ve ninnilerde de yer alır. İçte içel'den derlenen iki  
mani örneği:

Kekliğim seker ağlar  
Tüğünü döker ağlar  
Anasız gelin olan  
İçine çeker ağlar

Kekliğim uçar gelir  
Yurdundan kaçır gelir  
Gönül o yâr ardından  
Dağları aşar gelir

Yine içel'den derlenmiş ninni örnekleri:

Keklik elinde Heybe  
dalında Kuşlar kolunda  
Oğlum geliyor Yayla  
yolunda Ninni ninni  
ninni ninni

Yapısı kınalı keklik yapısı Kokusu mis  
kokusu Tez gelsin benim yavrumun  
uykusu Ninni yavrum ninni

Nenni nenni nestene Keklik  
girmiş bostana Ne gül  
koymuş ne yaprak Hep  
yollamış dostuna Gülüm  
nenni nenni

Güzel oğlan güze doğru  
Çıkıp gider öze doğru Bir  
keklik vurmuş alıp gider  
Gelin kıza doğru, nenni

Keklikler uçarken kendilerin özgü bir ses çıkarırlar ve çok uzak-  
lara uçmadan konarlar. Konar konmaz da sekerek, inanılmaz bir  
kayış gösterirler. Şairler sevgililerinin yürüyüşlerini kekliğin bu çevik  
yürüyüşüne, sekişine benzetirler:

İşte ÂŞIK KEREM: Keklik gibi  
sekişinden Elvan elvan  
nakısından Bir hardal bakışından  
Ben dönerim, gönül dönmez.

İşte RUHSATI:  
Keklik gibi taştan taşa sekerek  
Gerdan açıp gelişini sevdiğim Sağa  
sola taksim etmiş örgüsün Onar onar  
bölüşünü sevdiğim

Ve KARACAOĞLAN'dan:

Keklik gibi taştan taşa sekersin  
Baykuş gibi azgın azgın bakarsın Beni  
görsen kaşın gözün yıkarsın Şol kara  
zülfüne kullar olduğum

İçel'den derlenen bir AĞIT'da da Keklik kullanılmıştır. Bu ağıt ge-  
line kına yakarken söylenmektedir:

Çattılar çatma taşını  
Kurdular pilav aşını  
Bozdular kızın başını  
Kızım kınan kutlu olsun  
    Bacım ağzın tatlı olsun  
    Kızım kınan kutlu olsun  
Dağlarda kilik kurusu Dibinde keklik  
sürüsü Bu da ölümün yarısı Kızım  
kınan kutlu olsun  
    Bacım ağzın tatlı olsun  
    Kızım kınan kutlu olsun

Masal, atasözü, deyim ve bilmecelerimizde de keklik motifi kul-  
lanılmıştır.

Adıyaman Besni'den derlenmiş bir Masal "KEKLİK MASALI" adını  
taşıyor. (Yer darlığından söz konusu masal buraya alınamamıştır).

Görgüsüz kişi, görgülü kişinin yaptığını yapmaya kalkışırsa be-  
ceremez, kendi doğal davranışını yitirir, gülünç olur. Bu sözleri  
açıklayan bir atasözü:

Karga, kekliği taklit edeyim derken kendi yürüyüşünü şaşırılmış.

Ele geçirilmesi o denli kesin ki elde edilmiş sayılır anlamında bir  
deyim:

Çantada keklik.

Bilmecelerimizden örnekler:

- Taştan taşa gök çıkı  
iki direkli bin kiremitli

-Dağdan gelir minalı hatun  
Elleri ayakları kınalı hatun  
Keten gömlek giymiş, yeni bellisiz  
Arapça söyler, dili bellisiz

-Dağda gezer minalı  
Ağzı ayağı kınalı  
Anası beş on bebeli

- Dağdan gelir lilla lilla  
Eli ayağı kınalı lilla

El sanatlarımızdan olan nakışlarda iki motif adını keklikten almış:

Keklik izi  
Keklik ayağı

Köy yer adlarımızda da keklikçe rastlanıyor:

<u>Köyün Adı</u>	<u>Bucağı</u>	<u>İlçesi</u>	<u>İli</u>
Keklik	Merkez	Nizip	Gaziantep
Keklikdere	Merkez	Genç	Bingöl
Keklikdere	Merkez	Silvan	Diyarbakır
Keklikdere	Merkez	Palu	Elazığ
Keklikdüzü	Bölükyazı	Merkez	Bitlis
Keklikkayası	Merkez	Merkez	Erzincan
Keklikköy	Merkez	Çermik	Diyarbakır
Keklikköy	Çan	Karakocan	Elazığ
Keklikli	Merkez	Eşme	Uşak
Keklikpınarı	Merkez	Akçadağ	Malatya



Keklikođlu	Merkez	Sarıođlan	Kayseri
Keklikoluk	Merkez	Göksün	Kahramanmaraş
Keklikova	Deliçay	Erciş	Van
Kekliktepe	Çukur	Merkez	Bitlis
Kekliktepe	Bađđöze	Eruh	Siirt
Kekliktepe	Sincan	Divriđi	Sivas

Balıkçılıkta bayağı dilbalığının yaygın adı keklik olarak bilinmektedir.

Botanikte bilimsel adı gladiolus byzantinus olan keklik çiğdemi (Glayör, kızgın kılıcı) ile yine bilimsel adı ariganum vulgare olan mercan köşkün ıtrılı bir türü olan keklik otu adlı iki bitki türü vardır.

Keklikerin sesleri diğer hiçbir kuşla karıştırılmayacak kadar bariştir, (kak-ka-bak) (kak-ka-bak) (kak-kak-kak) şeklinde olur. Ünlü Niđde türküsünde bu sesler şöyle dile getiriliyor:

Akşam orda kaldı  
Fıtil yarede kaldı  
Ela gözlü sevdiğim  
Bilmem nerede kaldı, keklik  
Aman keklik, yaman keklik, çil keklik  
Çık dağların başına öt keklik  
Gag gag gubarak, gag gag gubarak çil keklik aman  
Çık dağların başına öt keklik aman

Keklik motifi halk oyunlarımızda da yer almaktadır. Örneğin:

Kastamonu'da	Kınalı Keklik
Konya'da	Keklik
Yozgat'ta	Keklik Halayı
Bilecik'te	Keklik Zeybeđi

adlı oyunlar vardır.

Bunlardan birisi de Silifke'nin ünlü Keklik Oyunu'dur. Bu oyunda kaşık sesleri ve figürlerle keklik canlandırılmaktadır:

KEKLİK  
(Oyun)

Yâr yâr, nereden gelirsin  
Silifke kalesinden Ne  
gezersin Açlık belasından  
Nerede yattın Beyin  
konağında Ne vardı  
kupkuru yerde Hey  
kekliğim hey

Kekliği düz ovada avlayalım Kanadını  
çam dalına bağlayalım Şıkıdık mıkıdık,  
şıkıdık mıkıdık oynayalım

Yâr yâr  
Buyurun arkadaşlar, davetim var benim  
Herkes kesesinden yesin içsin  
Saltanatım var benim  
Aslı yok yaylasında  
Bin beş yüz koyunum var benim  
Hey hey kekliğim hey

Kekliği düz ovada avlayalım Kanadını çam  
dalına bağlayalım Şıkıdık mıkıdık, şıkıdık  
mıkıdık oynayalım

Keklik, Türkiye'de genellikle sürekle ve arama denen usullerle avlanır. Sürekle avında, avcılar toplu hareket eder, keklik sürülerini çevirir, bir noktada toplar ve bir ateş çemberine alarak avlarlar. Aramada ise keklik sürüsü sindirilir, muhtar adı verilen ekipbaşı bir kekliği vurarak sürüyü çevreye dağıtır, sonra ava girilir. Sürü dağılıncaya kadar tek tek sinen keklikler köpeklerin fermaları ile belirir ve

teker teker avlanır. Keklik avı belirli mevsimlerde yapılır. Bunu av kanunları tespit eder. Bu mevsim Türkiye'de ağustos başı, mart sonudur. Fakat avcılar keklik avına ancak eylül ortalarında başlarlar. Keklik iyi saklandığı için avda köpek kullanılır. Özellikle puanter ve setter cinsi köpekler keklik avları için yetiştirilir. Keklik sıkıştırılınca dikine kalktığı için buna kandillerime denir vurulması çok zor değildir. Keklik avlarında yazın 7 ve 8 numara kışın 5 ve 6 numara saçma kullanılır. Bu normal avlamanın dışında keklik, ilkel ve avcılığa uymayan usuller olan erkek keklik, tuzak kurma ve güme usulü ile de avlanır. Erkek keklikte avlama usulleriyle, yetiştirilmiş bir kafese konulmuş bir keklik tuzak olarak kullanılır. Onun ötüşü ile erkek keklikler dövüşmeye, dişi keklikler ise sevişmeye gelir. Bu sırada vurulur. Tuzak özellikle güney ve doğu bölgelerinde uygulanır. Kıldan yapılmış küçük kementler yem serpilmiş yerlere konulur, keklikler kendi ayakları ile yakalanır. Güme ise, su içmeğe gelen kekliklere, su başlarında gizlenilerek yakın mesafeden ateş edilir. Bu son üç türün avcılık yasaları ile ilgisi yoktur.

İçel'deki avlanma şeklini anlatmadan önce Sivas Şarkışla'dan derlenen şu keklik türküsüne kulak verelim:

#### KEKLİK İDİM VURDULAR

Keklim idim vurdular  
Ganadımı girdılar Daha  
ben ne idim ki  
Anamdan ayırdılar

Gel gel yanıma keklik  
Kastın canıma keklik  
Al gınalı parmakların  
Batır gamma keklik

Keklik kumda eşinir  
Eşinir de deşinir Benim  
sevdiğim dilber  
Nerelerde düşünür

Bağlantı  
Keklik kayalı yerde  
Öter mayalı yerde  
Sevdiğimin kavalı  
Kaldı dayalı yerde  
Bağlantı

Toroslar'daki Yörükler arasında keklik avcılığında kafeste alıştırmış keklik vasıtasıyla avlanmak hemen her obada vardır. Bu avda kafesteki keklik dağda veya ovada dallarla örtülür, onun karşısına veya yakınına avcının saklanacağı kadar küçük bir ev yapılır. Bu evin ismine evsin denir. Kekliğin ala ile avlandığı da meşhurdur.

Yörükler av aletlerinin bazılarında ala ismini vermektedirler. Ala, hile anlamına gelmektedir.

Keklik alası, haç şeklinde birbirine çatılmış iki çubuğun üzerine mudalla (kenarlı) bir bez gerilerek yapılan bir av aletidir.

Keklik alasının bezi ya keklik renginde bir bezden olur, ya da adi beze çıra isiyile siyahlatılmış kahve fincanıyla yuvarlak damgalar vurulmak suretiyle meydana getirilir.

Eski zamanlarda keklik alasını deriden yapan ve bunu senelerce kullanan avcılara rastlanırmış.

Keklik alasının üst tarafındaki üçgen kısmında tüfek namlusunun geçebileceği kadar bir delik açılır.

Avcı alasını sol eline alır, tıpkı bir kalkan gibi kullanır ve yavaş yavaş kekliklere doğru yürür.

Keklikler ala ile üstlerine gelen avcıyı görür görmez korkularından mı, mayetize olduklarından mıdır nedir, nedense bir türlü kaçamazlar, apışıp kalırlar. Avcı da bu fırsattan yararlanarak alanın üstündeki mazgala silahının namlusunu yerleştirir ve kekliklere ateş eder.

Bir Burdur türküsünde:

Keklik kebabını yiyen doymasın der.

Mutfak kültürümüzde de keklük kebabı önemli bir yer tutar. Kekliğin yaşını doldurmamış olanları makbul sayılır. Vurulmuş keklük temizlenmeden önce 1-2 gün asılı olarak bekletilir. Daha sonra pişirilmek üzere hazırlanır.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür:

Doğanın güzel varlıkları halk kültürümüzün çeşitli ürünlerinde motif olarak kullanılmaktadır. Bitkiler (çiçekler, ağaçlar), hayvanlar (balıklar, kuşlar), doğa olayları (ay, güneş, yıldız, rüzgârlar, gök kuşağı vs.) bunlar arasında sayılabilir. Bütün bunların yanı sıra kişi, coğrafya ve yer adları da bu ürünlerde sıkça kullanılmaktadır. Bu motifler tarihe ışık tutması, maddelerin tanımlanması açısından büyük bir kültür hazineleridirler.

Yukarıdan beri kısaca örneklere çalıştığımız keklük motifi de buna bir örnektir. Görüldüğü üzere keklük motifi ağıt, destan, mani, ninni, türkü, masal, atasözü, deyim, bilmece gibi halk edebiyatı ürünlerimizin yanı sıra halk müziği, halk oyunları, el sanatları ve avcılık konularında da yer almaktadır. Ayrıca, keklük motifi yaşadığı yer olması itibarıyla Çukurova halk kültüründe de oldukça geniş bir yer tutmaktadır.

Bu bakımdan şunları önerebiliriz:

-Son yılların güncel konusu olan çevre korumacılığında keklük kuşunu da korumalıyız.

-Halk kültürümüzdeki keklük motiflerini derleyip bir araya getirmeliyiz. Kelaynak kuşları gibi bir zaman gelip soylarının tükendiğinde gelecek kuşaklara belge görevini görür.

-Kekliklerin bulunduğu yörelerde coğrafi ve yer adlarına keklüklerin adı verilmelidir. Örneğin bir pınara ya da suya keklük pınarı, keklük suyu, bir yüksekliğe keklük tepesi, keklük dağı, keklük kayası, bir sokağa, caddeye keklük sokağı, keklük caddesi adları verilebilir.

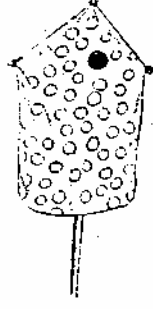
-Çukurova'daki yerleşim merkezlerinin birinin görülebilir bir yeri-ne, bir meydana bir keklük heykelciği dikilebilir.

Bütün bunlar keklük maddi ve manevi olarak yaşatılmasında birer araç olacaktır sanıyorum.

Sözümüzü bir keklük manisi ile tamamlayalım:

Kekliğim seker gelir Tüyünü döker gelir

Kekliğin ağzında ot Kokular döker gelir.



**Keklik Alası**

#### **YARARLANILAN KAYNAKLAR**

- 1- Ömer Asım AKSOY: Atasözleri ve Deyimler.
- 2- İlhan BASGOZ-Andreas TIETZE: Bilmece. A Corpus of Turkish Riddles. 1973, 565 s.
- 3- Serif BAYKURT: Türk Halk Oyunları. Ankara 1965.
- 4- A. Esat BOZYIGIT: Halk Şiirimizde Keklik. TFA, 14(280), 11.1972, 6479-6480 s.
- 5- Müjgan CUNBUR: Karacaoğlan. Ankara 1985.
- 6- Amil CELEBIOGLU: Türk Ninniler Hazinesi. İstanbul 1982.
- 7- Vasfi Mahir KOÇATÜRK: Türk Saz Şiiri Antolojisi. Ankara 1963.
- 8-Köylerimiz 1981. Ankara 1982.
- 9- Meydan-Larousse: Keklik Maddesi.
- 10- İsmet ÖZER: Keklikler. Av. Dergisi, 4 (3), 3.1971.
- 11- Canit ÖZTELLİ: Evlerinin Onu (Halk Türküleri). İstanbul 1972.
- 12- Salih SAN: Besni'den Derlenen Halk Masalları. Keklik Masalı. TFA, 3(52), 1.1953. 832 s.
- 13- Nuri TANER: Halk El Sanatlarında Nakışların Abecesi ve Halkbilimsel Özellikleri. Folk. ve Etnog. Araştırmaları 1984. 506 s.
- 14- Sait UĞUR: İçel Folkloru. 3 cilt.
- 15- Ali Rıza YALGIN (YALMAN): Cenupta Türkmen Oymakları, l.c. 249-250 s.
- 16- Serbülent YASUN: Halk Türkülerimiz. 3 cilt.